

ค้นหาความหมายในเรื่องปรัมปรา (4)

โดย ศ.กิริติ บุญเจือ
มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

ปรัมปราเรื่องกำเนิดเอกภพของชาวพื้นเมืองแห่งกรีซ

ชาวพื้นเมืองเดิมแห่งกรีซก่อนการเข้าครอบครองโดยชาวกรีกเชื้อสายอารยันนั้น ประกอบด้วยชนหลายเผ่าพันธุ์ หลายภาษา หลายวัฒนธรรม และหลายความเชื่อถือ ซึ่งชาวกรีกเผ่าอารยันเรียกเหมารวมว่าชาวเพอแลสเจียน (Pelagian) เรื่องกำเนิดของเอกภพซึ่งชนเผ่าดึกดำบรรพ์ทั้งหลายที่เริ่มจะคิดแบบปรัชญาจะต้องตั้งปัญหาถามและแสวงหาคำตอบที่ตนพอใจ ปรากฏว่าคำตอบเป็นไปในทำนองเดียวกัน ต่างกันที่ชื่อบ้าง รายละเอียดปลีกย่อยบ้าง ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าเป็นเพราะพวกเขาอยู่ในระดับกระบวนทัศน์ใกล้เคียงกัน เมื่ออาจจะเลียนแบบเอาอย่างกันบ้าง แต่ทว่าแต่ละเผ่าก็ได้พยายามแสดงออกด้วยภาษาและความรู้สึกของตน ตอนที่แล้วเราได้ศึกษากันเรื่องหนึ่งไปแล้วตามที่โฮเมอร์(Homer ศต.10-9 ก.ค.ศ.) ได้เก็บเรื่องราวไว้อย่างจับได้ว่าไม่เป็นไปตามลักษณะอารยัน เรื่องแรกที่เล่าไปแล้วนั้นถือว่าเจ้าแม่ของเอกภพชื่อว่า ยูรีโนมิ(Eurynome) และเจ้าพ่อชื่อ โอฟายอัน(Ophion) เจ้าแม่มีอำนาจเหนือเจ้าพ่อ ทั้งเจ้าแม่และเจ้าพ่อถือกำเนิดจากเอกภพและให้กำเนิดแก่เทพและมนุษย์ทั้งหลาย

เรื่องที่สองเก็บไว้ในคัมภีร์ของโฮเมอร์ในลักษณะเดียวกันกับเรื่องแรก เรื่องราวคล้าย ๆ กัน เจ้าแม่นามว่า ทิธิส(Tethys) เจ้าพ่อนามว่า โอเชียนิส(Oceanus) เจ้าแม่ครอบครองเหนือน้ำซึ่งหมายถึงว่าได้แก่น้ำทั้งหมดของโลกนั่นเอง ส่วนเจ้าพ่อคอยครัดน้ำ บันดาลให้เกิดลูกเป็นเทพ ซึ่งจะเกิดมนุษย์ต่อมา

เรื่องที่สาม เก็บไว้ในคัมภีร์ของศาสนาอะอร์เฟียส (Orpheus ศต. 9 ก.ค.ศ.) อะอร์เฟียสเป็นชาวกรีกเผ่าอารยันเช่นเดียวกับโฮเมอร์ มีชีวิตอยู่ก่อนโฮเมอร์ โฮเมอร์น่าจะรู้จักศาสนาและคัมภีร์ของอะอร์เฟียส ถือกำเนิดและตั้งศาสนาในบริเวณแคว้นเธรซ(Thrace) อันเป็นดินแดนกรีซตอนเหนือซึ่งตะวันออก ได้ค้นคว้าหาความรู้จากชาวกรีกพื้นเมืองเดิมและผสมอย่างดีกับความเชื่อของชาวกรีกเผ่าอารยันของตน เรื่องที่จับได้ว่ารับมาจากชาวพื้นเมืองเดิม เพราะลักษณะไม่ใช่อารยัน ก็คือปรัมปราเรื่องกำเนิดเอกภพที่เราจะกำหนดให้เป็นเรื่องที่สามของชาวพื้นเมืองเดิม เรื่องพอจะเก็บความได้ดังต่อไปนี้ว่า

เจ้าแม่ราตรีปีกดำ (Black-winged Night) ได้เสียดกับพระพราย(the Wind) คลอดออกมาเป็นไข่สีเงินขวง ครั้นได้กำหนดไข่ก็แตกออก กามเทพผู้ทรงพลัง(Eros)ออกมาจากไข่สีเงินขวง กามเทพมี 2 เพศ มีปีกทั้งสองเป็นทองคำ มี 4 เศียร คำรามก็ก้องไปทั่ว 4 ทิศ เป็นเสียงราชสีห์ก็ได้ เป็นเสียงวัวถึกก็ได้ บางครั้งก็ขู่พื่อเหมือนเสียงงูจาง และบางครั้งก็เรียกร้องความสนใจด้วยเสียงร้องแบบแกะผู้ เจ้าแม่ชอบอยู่ในถ้ำกับกามเทพเกิดเทพเทพีและอสูรต่าง ๆ ต่อมาระยะหนึ่งอสูรยูเรนิส(Uranus) ก็คุมสมัครพรรคพวกยึดอำนาจปกครองเอกภพจากเจ้าแม่ราตรีปีกดำ อะอร์เฟียสเป็นชาวกรีกเชื้อสายอารยัน เป็นคนฉลาดและรอบรู้ เป่าปี่เก่ง ได้เรียนรู้วัฒนธรรมและศาสนาของชาวกรีกพื้นเมืองเดิมอย่างแตกฉาน เชื่อว่าตนได้รับบัญชาจากพระเจ้าให้สอนความจริงลึกลับ ไม่มีงานเขียนเหลืออยู่เลย มีแต่เศษนิพนธ์ที่อ้างกันว่าเป็นคำสอนของอะอร์เฟียสโดยตรง สันนิษฐานว่าคงได้นำเอาศาสนาของชาวพื้นเมืองเดิมมาปรับปรุงจนเป็นที่ยอมรับทั้งโดยชาวพื้นเมืองเดิมและโดยชาวกรีกเผ่าอารยันอย่างกว้างขวาง หลังมรณกรรมของศาสตราจารย์ลูกหาสปีบทอดเจตนาต่อมา แต่สังเกตได้ว่ามีการแทรกความเชื่อทางศาสนาของชาวกรีกอารยันและของศาสนาอื่น ๆ ที่รู้จัก เพื่อให้ทันสมัยและเป็นที่ยอมรับของชาวชนสมัยต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา คำสอนของศาสนาอะอร์เฟียสจึงพัฒนาเรื่อยมาตามกาลเวลา

ชาวกรีกอารยันมองชาวกรีกพื้นเมืองเดิมอย่างไร

ชาวกรีกเผ่าอารยันเป็นชาวเร่ร่อนล่าสัตว์เลี้ยงสัตว์และปล้นสดมภ์ไปตามทางที่อยากจะผ่าน นับเป็นเผ่าคูร้ายและมีอารยธรรมต่ำกว่าชาวพื้นเมืองเดิม แต่ทว่าห้าวหาญและรบเก่งกว่า จึงสามารถรบชนะชาวพื้นเมืองเดิมในตอนแรก ๆ ก็คงหวังเพียงปล้นแล้วผ่านไปเหมือนอนารยชนบุคมหาอาณาจักรโรมัน แต่ครั้งเห็นว่าชัยภูมิดี จึงตัดสินใจตั้งหลักแหล่ง ลดฐานะชาวพื้นเมืองเดิมลงเป็นทาส แต่ก็สนใจเรียนรู้ความเจริญจากทาสของตนเอง ตรงนี้นับได้ว่าเป็นจุดแข็งของชาวอารยันทุกกลุ่มที่ตั้งหลักแหล่ง พวกเขามีพลัง กล้าหาญ กล้าเสี่ยง มีไหวพริบ เฉลียวฉลาด มีโอกาสเรียนรู้เป็นไม่ละ โอกาส ในที่สุดก็สามารถดูดซับเอาหลักการของทาสมาปรับปรุงความเชื่อถือเดิมของตนจนมีคุณภาพสูงกว่าชาวพื้นเมืองเดิม ตอนนี้ก็จะตั้งหน้ายกย่องวัฒนธรรมของตนและรังเกียจจุดอ่อนของชาวพื้นเมืองเดิม ต่อมาก็จะท่องเที่ยวหาความรู้จากต่างแดนมาเสริม เช่นจากดินแดนอียิปต์และเมโสโปเตเมีย ผลก็คือชาวกรีกกลายเป็นผู้นำของอารยธรรมตะวันตก อันเป็นชนวนให้ชาวตะวันตกสามารถพัฒนาอารยธรรมของตนเป็นอารยธรรมสากลมาจนทุกวันนี้

ชาวกรีกเผ่าอารยันประมวลปรัมปรากำเนิดเอกภพของตนขึ้นดังที่โฮเมอร์เก็บไว้ดังความว่า

“แต่เดิมมีแต่ก่อกวน(Chaos)” ก่อกวนได้แก่สารที่สับสนและคุ่มเป๊ะ ไม่รู้ว่าเป็นอะไรจริง ๆ เหลวก็ไม่เหลว ชื้นก็ไม่ชื้น กลิ่นไม่พึงประสงค์ แต่ทว่าเป็นสารกัมมันต์ไม่อยู่นิ่ง มีพลังแฝงอยู่มากมาย แต่พลังเหล่านั้นมีอยู่อย่างไรระเบียบ ชัดกันไปชัดเจนมา จนไม่มีพลังใดจะแสดงพลังออกมาให้เห็นได้ชัดเจน ในที่สุดพลังก้อนหนึ่งสามารถรวมตัวกันติด จับกันแน่น โผล่ขึ้นเป็นผืนแผ่นดินกว้างใหญ่ไพศาล เรียกว่าเจ้าแม่ธรณี(The Mother Earth) กว่าจะโผล่ขึ้นมาเป็นผืนแผ่นดินได้ ต้องดิ้นรนอย่างแรงกล้า เพื่อเอาชนะก่อกวนหลุดออกมาได้ เจ้าแม่ธรณีจึงนอนแผ่หราหลับไหลไม่ไหวคิงเป็นเวลานานพอสมควร ซึ่งก็คือช่วงเวลาที่แผ่นดินยังร้อนเกินไปที่พืชใด ๆ จะเกิดและเติบโตได้ ขณะหลับอยู่ยาวนานนั้นเองก็ได้ให้กำเนิดบุตรชายชื่อครานูส(Cranus) ซึ่งไม่ชอบอยู่ในที่ต่ำ พอคลอกออกจากครรภ์มารดาก็วิ่งหาที่สูง อยากจะปลุกให้มารดาตื่น จึงหลังน้ำลงมารดามารดาจนชุ่มฉ่ำคือฝนตกลงมารดพื้นปฐพีเกิดหญ้า พืชพันธุ์ธัญพืช ไม้ดอกไม้ผล รวมทั้งนกและสัตว์บกสัตว์น้ำ ฝนยังคงตกต่อไปจนน้ำเจิ่งนองข้างตามแอ่งต่าง ๆ ของเจ้าแม่ธรณี เกิดแหล่งน้ำใหญ่น้อยเช่นทะเล มหาสมุทร แม่น้ำลำธาร บึงหนองคลองละหาน

ต่อจากนั้นเธอก็ให้กำเนิดแก่บุตรจำนวนมาก เช่น ยักษ์ 100 มือ นามว่าบริแอเรียส (Briareus) กายจิส (Gyges) และคัทเทิส(Cottus) บริแอเรียสแปลว่าคนแข็งแรง เป็นต้นตระกูลของชาวเผ่าพื้นเมืองเดิมแห่งเทรซผู้นับถือเทพแพะอิจิส(God Goat Aegis) อันเป็นที่มาของชื่อทะเลเอเจียน(Aegean Sea) กายจิสแปลว่าเกิดจากแผ่นดิน เป็นต้นตระกูลของชาวภูเขาทางภาคเหนือซึ่งเป็นชาวเผ่าพื้นเมืองเดิมอีกเผ่าหนึ่ง ส่วนคัทเทิสเป็นต้นตระกูลของชาวพื้นเมืองเดิมเผ่าคัทเทียน(Cottians) ก็ได้โปรดเข้าใจเสียแต่บัดนี้ว่า เผ่าโบราณทั้งหลายจะต้องมีตำนานที่มาของชื่อเผ่าทั้งที่สร้างขึ้นเองและที่เผ่าอื่นสร้างให้

ต่อมาเจ้าแม่ธรณียังให้กำเนิดแก่ยักษ์ตาเดียวเผ่าชายคัลป์ (one-eyed Cyclops) 3 คนนามว่า บรันทิส (Brontes แปลว่าฟ้าผ่า) สตีโรพิส(Steropes แปลว่าฟ้าร้อง) และอาร์กิส(Arges แปลว่า แสงจ้า) ชายคัลป์หมายถึงชาวพื้นเมืองเดิมที่เป็นช่างก่อสร้างชำนาญด้านตีเหล็ก มีมากในเมืองแคว้นเทรซ เกาะครีท และแคว้น ลายเซีย (Lycia) บนเกาะซิซิลี

เจ้าแม่ธรณียังให้กำเนิดบุตรชายอีกคนหนึ่งชื่อกาเรอเมิส (Garamas) ซึ่งเป็นต้นตระกูลของชาวเผ่าพื้นเมืองเดิม เผ่าแกเรอแมนเซียน (Garamantians) มีถิ่นฐานตามชายฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนตอนเหนือของทวีปแอฟริกา ปัจจุบันยังมีหมู่บ้านชื่อโคโรมันท์ลี(Koromantse) ที่นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าเป็นชนเผ่านี้ที่ยังหลงเหลืออยู่

ทเววิทยาตามคำเล่าของโฮเมอร์

โฮเมอร์มีชีวิตในราวปี ก.ศ.ศ.950 มีหลายนครรัฐอ้างว่าเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของท่าน บางคนถึงกับสงสัยว่าโฮเมอร์ตัวจริงมีอยู่จริง ๆ หรือเปล่า หรือเป็นเพียงชื่อรวมเพลงมหากาพย์กรีกเรื่องยาว 2 เรื่อง ที่เนื้อหาไม่สู้สอดคล้องกันนัก คือเรื่องอีเลียด(Iliad) กับเรื่องโอดิสซีย์(Odyssey) ซึ่งเชื่อกันว่า แม้จะเชื่อว่าโฮเมอร์ตัวจริงแต่ง ก็คงเพียงแต่รวบรวมและเรียบเรียงจากของเดิมที่มีมาก่อนจากหลายแหล่ง ทั้งจากชาวกรีกพื้นเมืองฝ่ายหนึ่งและจากชาวกรีกเผ่าอารยันอีกฝ่ายหนึ่ง เอมามาปะติดปะต่อตามฝีมือของตน ครั้นเอาไปร้องถ่ายทอดต่อ ๆ ไปกันในหลายหัวเมือง ความคิดเพี้ยนและการสอดแทรกย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมดาจนในที่สุดยากที่จะรู้ว่าของเดิมจริง ๆ มีแค่ไหน แม้โฮเมอร์เจ้าของเรื่องเองก็อาจจะได้ปรับปรุงของตนไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะถึงมรดกกรรม

งานนิพนธ์ 2 เรื่องนี้ จะเป็นมาอย่างไรก็ตาม นิยมเรียกกันว่าโฮเมอร์หรืองานนิพนธ์ของโฮเมอร์ ซึ่งชาวกรีกโบราณถือว่าเป็นคัมภีร์ศาสนา 2 เล่มแรกของศาสนากรีกเผ่าอารยัน ซึ่งชาวพื้นเมืองเดิมยอมรับและถูกกลืนชาติเป็นชาวกรีกไป โฮเมอร์ไม่ได้ตั้งใจเล่าเรื่องเทพโดยตรง แต่ตั้งใจเล่าเรื่องวีรชนชาวกรีกในอดีต เทพและเทวีเป็นเพียงตัวประกอบ เพียงแต่พอจะจับเค้าได้บ้างเท่านั้น ไม่สู้จะสอดคล้องกันเสียด้วยซ้ำ ซึ่งแสดงว่าขณะเรียบเรียงมหากาพย์ 2 เรื่องนี้ ผู้เรียบเรียงตระหนักถึงความเชื่อทางศาสนาของชาวบ้านอยู่เบื้องหลังและยอมรับโดยคุณิ มิได้ตั้งใจจะเล่าโดยตรงให้ได้เรื่องได้ราว ศาสนาชาวบ้านที่อยู่เบื้องหลังนั้นมาจากหลายบ่อเกิดผสมผสานกันโดยไม่มีใครสนใจว่าจะต้องประสานเป็นระบบเดียวกัน ของชาวพื้นเมืองเดิมก็มีหลายกระแส ของชาวกรีกเผ่าอารยันก็มีหลายกระแส จึงหวังให้เป็นระบบระเบียบเรียบร้อยสอดคล้องกันเหมือนศาสนาที่มีองค์การรองรับอย่างในปัจจุบันไม่ได้ ชาวกรีกเผ่าอารยันเป็นเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์นับถือสุริยเทพ แต่เดิมคงไม่ได้นับถือเจ้าแม่ธรณีซึ่งมีกำเนิดมาจากกิลิพ โฮเมอร์คงรับเอาความเชื่อเรื่องนี้ของชาวบ้านมาเก็บไว้แล้วต่อด้วยเทพและเทวีของเผ่าอารยัน โดยมีความเชื่อศาสนาของชาวพื้นเมืองเดิมแทรกตามอักษยั เทพและเทวีของเผ่าอารยันมีลักษณะอย่างทีนิท(Nietzsche) เรียกว่าธาตุนิพอลเลียน(Apollonian elements) อันตรงกับชีวิตในอุดมคติของชาวอารยัน คือมีลักษณะให้รู้สึกถึงความสุขแบบมนุษย์แต่แก่จุดอ่อนของมนุษย์เสีย นั่นคือเสพสุขกันอย่างมนุษย์ด้วยการกินการดื่มและเสพงาม แต่ไม่มีความทุกข์แบบมนุษย์เพราะไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน มีแต่เกิดแต่ไม่รู้ตาย ไม่มีความขาดแคลน ไม่รู้จักหิวโหย ออกไปไหนก็ได้ในชั่วพริบตา ใช้นุษย์เป็นบริวารได้ตามต้องการโดยมีรางวัลต่อ มีความสุขกับการใช้ฤทธิ์อำนาจ เป็นพลังในธรรมชาติ ภัยธรรมชาติกระทบมนุษย์แต่ไม่กระทบเทพ มีการประชุมกันเป็นครั้งคราวบนยอดเขาโอลิมปัส(Olympus Mount) เพื่อแก้ปัญหาขัดแย้งและรีนเริงร่วมกัน เทพผู้ปราบความสับสนของกิลิพได้อยู่หมัดก็คือเทพซุส ขวัญใจชาวกรีกเผ่าอารยัน ก็นับว่าเป็นชีวิตแบบชาวเร่ร่อนที่เน้นความห้าวหาญสนุกสนานไม่กลัวใคร ผิดกับชาวเกษตรที่หึงหวงหวัดกับความกลัวสารพัดเรื่อง ซึ่งนิทเซอร์เรียกว่าธาตุนิพอลเลียน(Dionysian element) แม้เทพจะมีฤทธิ์แต่ก็มีฤทธิ์ไม่เท่ากัน จึงยอมอยู่ใต้อำนาจกันตามลำดับฤทธิ์ ซุสเป็นเทพสูงสุดและเป็นที่ยอมรับก็เพราะมีฤทธิ์มากที่สุด แม้เทพจะมีเสรีภาพจะทำอะไรก็ได้ตามฤทธิ์อำนาจของตน แต่เทพก็ต้องเคารพมาตรการศีลธรรมที่เรียกว่าชะตากรรม(Fate) มิฉะนั้นตัวเองก็จะเดือดร้อนโดยอัตโนมัติเพราะชะตากรรมติดตาม

มนุษย์จึงต้องกลัวเกรงเทพและต้องรักษากฎศีลธรรมตามระดับมนุษย์ มิฉะนั้นจะถูกลงโทษโดยเทพผู้ต้องการให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยในเอกภพเพื่อความสงบสุขของมวลมนุษย์และของเทพเองด้วย

อย่างไรก็ตามพฤติกรรมของเทพบางทีก็ขัดกับหลักศีลธรรมของเราในปัจจุบัน แต่นั่นไม่ใช่ความรู้สึกในใจของโฮเมอร์ เราจึงต้องพยายามตีความเป็นเรื่อง ๆ ไปตามหลักอรรถปริวรรตเท่าที่เรารู้ได้ในปัจจุบัน

เทพที่สำคัญในโฮเมอร์ได้แก่เทพซุส (Zeus) เทพอพอลโล(Apollo) เทวีอธีนา(Athena) เทพแอริส(Ares) เทวีแอฟรอดีที(Aphrodite) เทพเฮอร์มิส(Hermes) เทพเฮฟายทัส(Hephaistos)

สำหรับโฮเมอร์เทพมิใช่เป็นผู้ทรงสรรพฤทธิ์ เพราะเทพถือกำเนิดมาจากเจ้าแม่ธรณี และเจ้าแม่ธรณีถือกำเนิดมาจากเอกภพ เทพเป็นผู้รู้จักของโลกและต้องอยู่ใต้กฎเกณฑ์ของโลก จุดแข็งของเทพก็คือเป็นอมตะไม่รู้

ตาย ตรงนี้อาจจะเป็นจุดอ่อนของเทพด้วยก็ได้ เป็นจุดที่เดือนสติเทพทั้งหลายอยู่เสมอให้ระวังตัวอย่าฝืนกฎของโลกที่เรียกว่าชะตากรรม ถ้ารักษากฎกฎจะบันดาลให้เทพเสวยสุขตลอดกาลตามอรรถภาพ คือตามความสามารถรู้จัก แต่ถ้าทำผิดกฎก็อาจจะได้รับทุกข์ตลอดกาลด้วย

โฮเมอร์ต้องการเตือนสติมนุษย์ว่า มนุษย์จะต้องยอมอ่อนข้อให้เทพอยู่เสมอ เพราะมนุษย์รู้จักของโลก

น้อยกว่าเทพ และมนุษย์มีอายุสั้นนิดเดียว เมื่อเปรียบกับอายุของเทพอมตะ วิญญาณมนุษย์เมื่อออกจากร่างก็จะวนเวียนอยู่รอบศพ เป็นห่วงศพ ไปไหนไม่ได้ จะทุกข์ทรมานมาก จึงขอร้องให้ญาติพี่น้องช่วยปลดเปลื้องทุกข์โดยการเผาศพนั้นเสีย วิญญาณจะได้หมดห่วงและไปอยู่ในแดนผู้ตายที่เรียกว่าเฮดีส(Hades) อย่างน้อยที่สุดก็ได้เสวยสุขที่นั่นร่วมกับวิญญาณอื่น ๆ ตามประสาวิญญาณ อยู่ไปจนเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายเมื่อไรวิญญาณนั้นจะค่อย ๆ จางหายไปเหมือนหมอก และหายไปตลอดกาล เป็นการสิ้นสุดชีวิตของคน ๆ หนึ่งอย่างแท้จริง เข้าใจว่าความเชื่อนี้คงเป็นความเชื่อของชาวกรีกเผ่าอารยัน ขณะเป็นชนเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ ตายที่ไหนก็เผากันตรงนั้น เผาแล้วก็เห็นควันลอยไปและค่อย ๆ จางหายไป ปรากฏว่าหลังสมัยโฮเมอร์มาไม่นาน ชาวกรีกเผ่าอารยันก็ชอบเชื่อกติของชาวพื้นเมืองเดิมมากกว่า คือเชื่อว่า หากในระหว่างมีชีวิตอยู่ได้เข้าจารีตของลัทธิดลัทธิหนึ่งที่มีเทพหรือเทวีเป็นเทวราชในสวรรค์แห่งใดแห่งหนึ่ง เทพหรือเทวองค์นั้นจะรับเข้าเป็นสมาชิกและให้ความเป็นอมตะ หากข้อสัตย์ต่อการปฏิญาณตนจนตลอดชีวิตก็จะได้รับการต้อนรับเข้าสู่สวรรค์ของเทพหรือเทวองค์นั้น ๆ บางลัทธิจึงนิยมฝังศพแทนเผา โดยหวังว่าร่างกายของตนจะได้คืนชีพสักวันหนึ่ง

น่าจะสรุปได้ว่าโฮเมอร์ไม่ได้ตั้งใจดึงคนเข้าเป็นบริวารของเทพ แต่ต้องการสอนให้คนฉลาด (wisdom) รู้

สภาพของตนเองในฐานะมนุษย์ รู้จักเทพเจ้าเพื่อรู้จักวางตัว สัมพันธ์กับเทพอย่างเหมาะสมเพื่อความ

อรรถภาพของมนุษย์ โดยไม่หวังจะไปเป็นบริวารของเทพในโลกหน้า แต่ระวังอย่าให้เทพทำความเดือดร้อนให้ใน

โลกนี้ก็พอแล้ว เรียกว่าให้มีความยำเกรงต่อเทพเจ้า(reverence) เมื่อรู้และรับรู้สภาพของตนดีแล้วก็ให้รู้จักใช้เวลา

ชั่วชีวิตให้สมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้ดีที่สุด คืออยู่อย่างมีเกียรติ(honor) กล้าสู้เผชิญเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างปลง

ตก(courage) ความคิดที่กระตุ้นให้วางตัวอย่างเหมาะสมเรียกว่า Aidōs(อุดมคติ) แต่ก็ต้องมีความคิดอีกอย่างหนึ่ง

ควบคุม คือไม่ทำความเดือดร้อนให้ผู้อื่น(Nemesis) หรือละอายใจในการเอาเปรียบผู้อื่น อิทธิพลของโฮเมอร์ต่อ

ชาวกรีกทั้งชาติก็คือ วิถีชีวิตแบบกรีก(the Greek way of life) ทำให้ชาวกรีกมีความรู้สึกหยิ่งให้ศักดิ์ศรีของตนเอง

เป็นที่ตั้ง ไม่ยอมก้มหัวให้ใครง่าย ๆ เป็นตัวของตัวเอง จนบางทีเลยเถิดกลายเป็นตัวใครตัวมัน ชาวกรีกจึงไม่เคย

รวมตัวกันเป็นชาติได้โดยก่อนจักรพรรดิอเล็กซานเดอร์ แบ่งเป็นนครรัฐอิสระต่อกันตลอดเวลา แต่ก็รวมตัวกัน

อย่างหลวม ๆ ตลอดเวลาด้วย ทำไมอเล็กซานเดอร์จึงรวบรวมได้สำเร็จ เป็นเรื่องน่าสนใจกันคว่าอย่างนี้